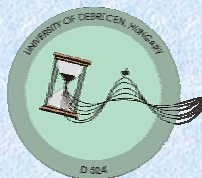

A biológiai kiralitás eredetének sztochasztikus kinetikai modelljei

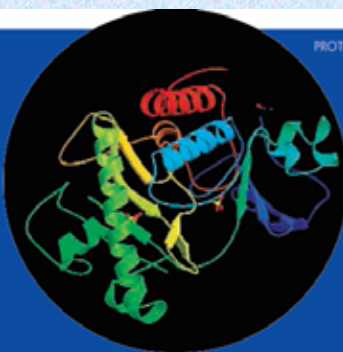
Lente Gábor

Debreceni Egyetem, Szervetlen és Analitikai Kémiai Tanszék

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
Matematikai Modellalkotás Szeminárium, 2010. szeptember 28.

What is the origin of homochirality in nature?

Most biomolecules can be synthesized in mirror-image shapes. Yet in organisms, amino acids are always left-handed, and sugars are always right-handed. The origins of this preference remain a mystery.

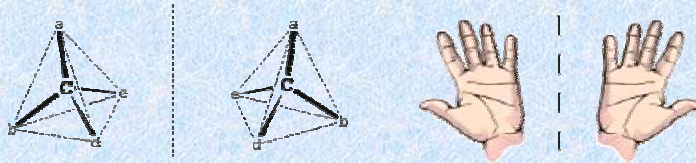

Can we predict how proteins will fold?

Out of a near infinite of possible ways to fold, a protein picks one in just tens of microseconds. The same task takes 30 years of computer time.

Kiralitás és homokiralitás

Királisnak nevezzük azokat a testeket, térbeli szerkezeteket, amelyek saját tükörképükkel nem hozhatók fedésbe

Biológiai kiralitás

aminosavak (**L**-enantiomer) $\Rightarrow$ **fehérjék**

cukrok (**D**-enantiomer) $\Rightarrow$ **poliszacharidok és nukleinsavak**

Következetesebb jelölésrendszer: **R** és **S**

Kiralitás és homokiralitás

Tükörképi párok $\Leftrightarrow$ ENANTIOMEREK

energetikai szempontból pontosan azonosak

A biológiai kiralitás oka csakis kinetikai lehet, vagyis a reakciók sebességi viszonyaival függ össze

Contergan

(R)-enantiomer
teratogén hatású

(S)-enantiomer
hatékony szedatívum

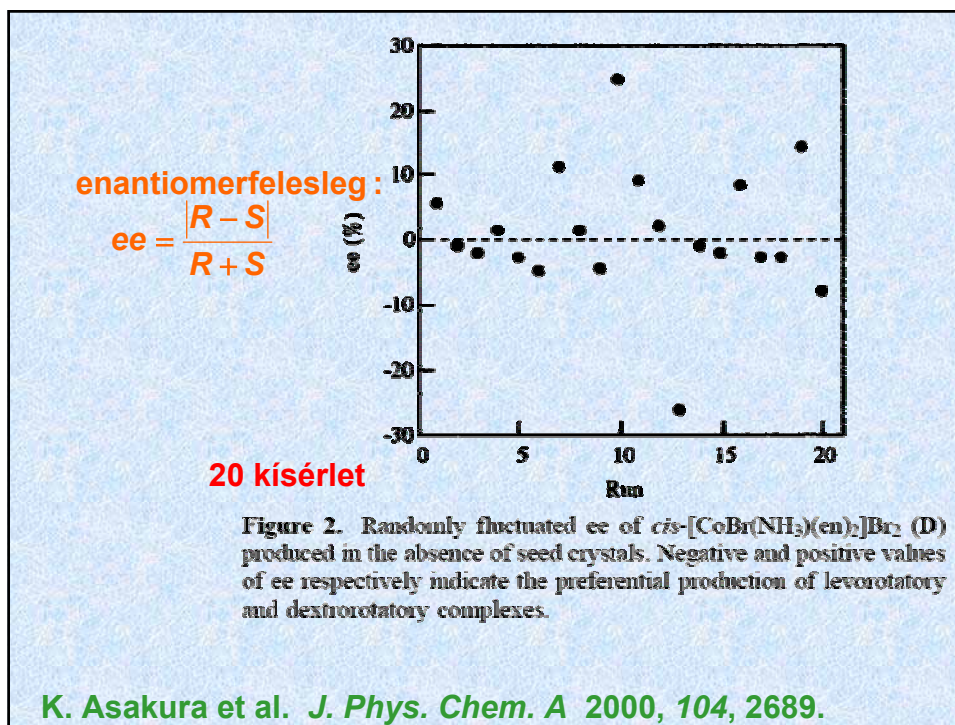
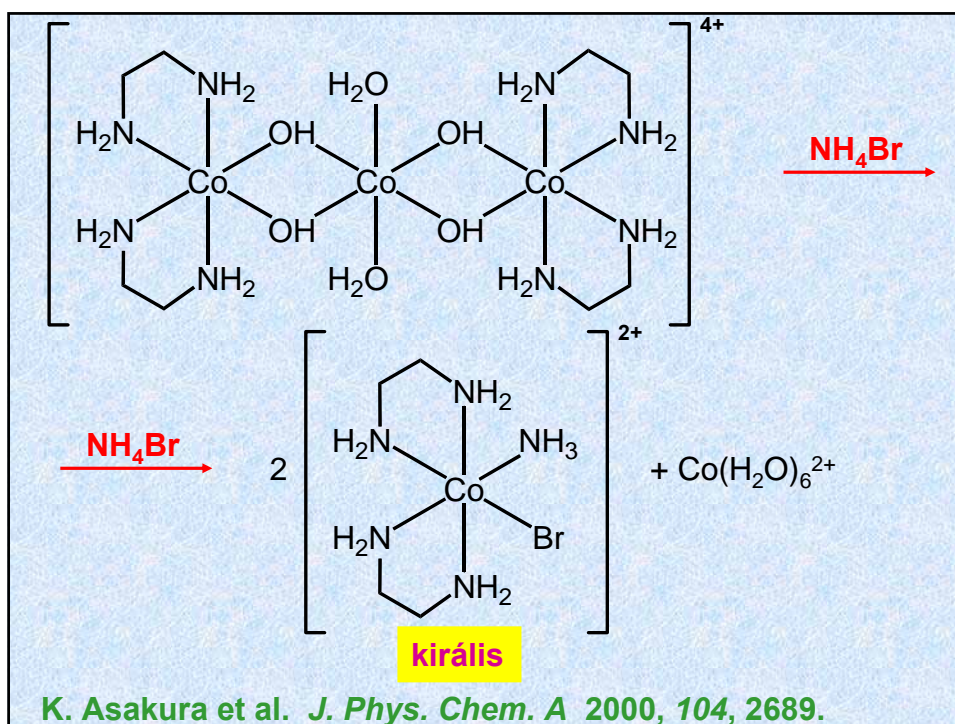
a szervezetben nagyon gyorsan racemizálódik

Abszolút aszimmetrikus reakció:

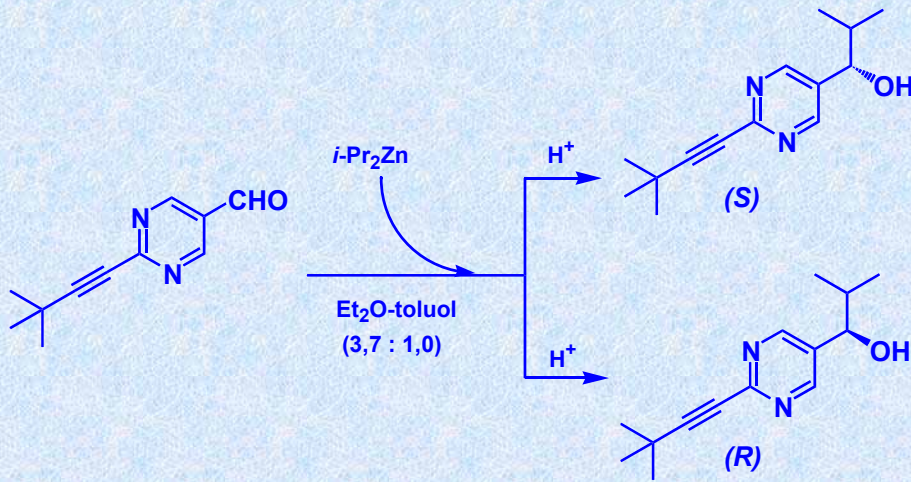
jelentős enantiomerfelesleg kialakulása akirális
reaktánsokból aszimmetrikus külső hatások nélkül

Királis autokatalízis:

kémiai reakció, amelyben a királis termék egyik
enantiomere gyorsítja saját keletkezését (de a
másik enantiomerét nem)

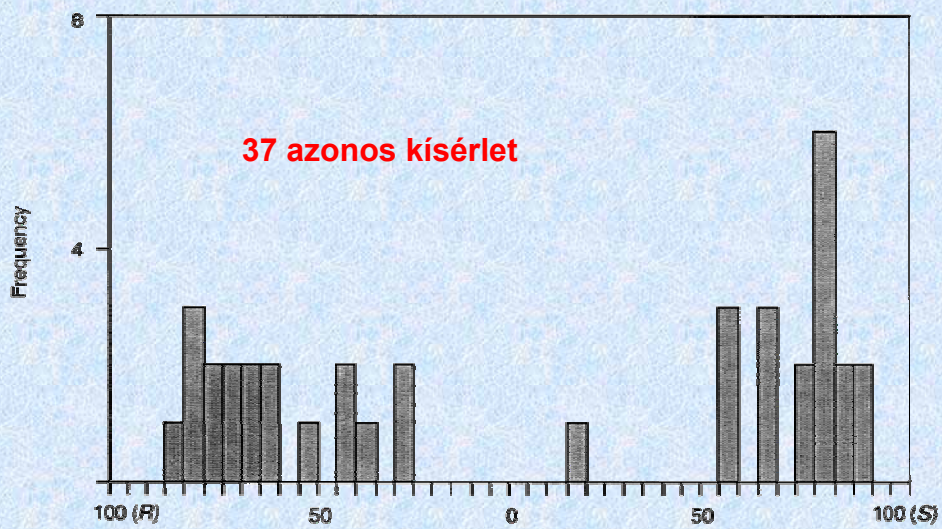

A Soai-reakció

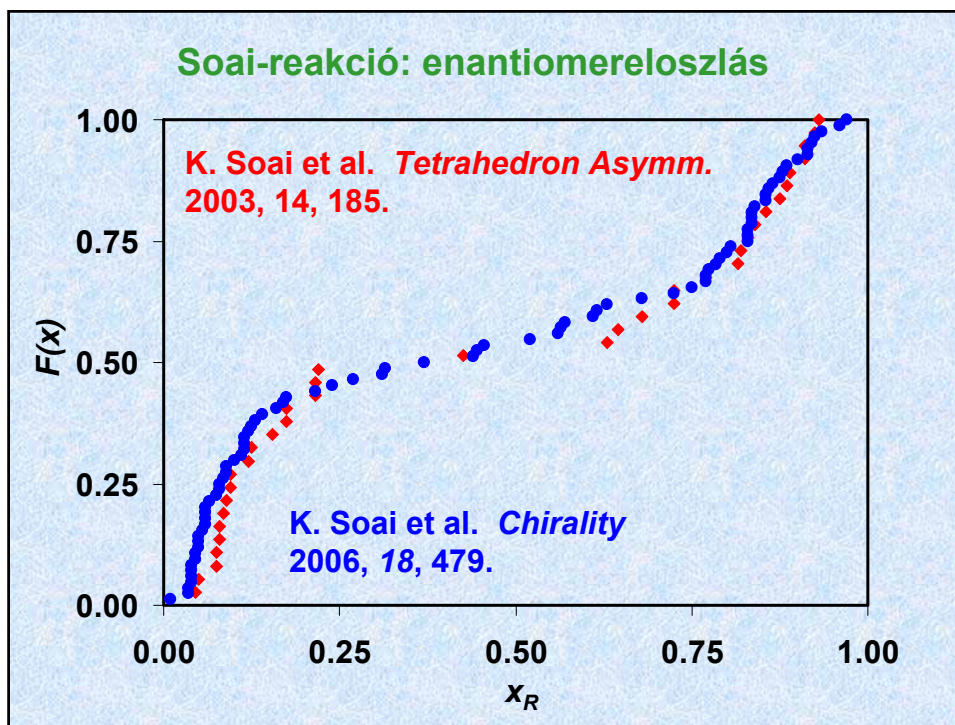
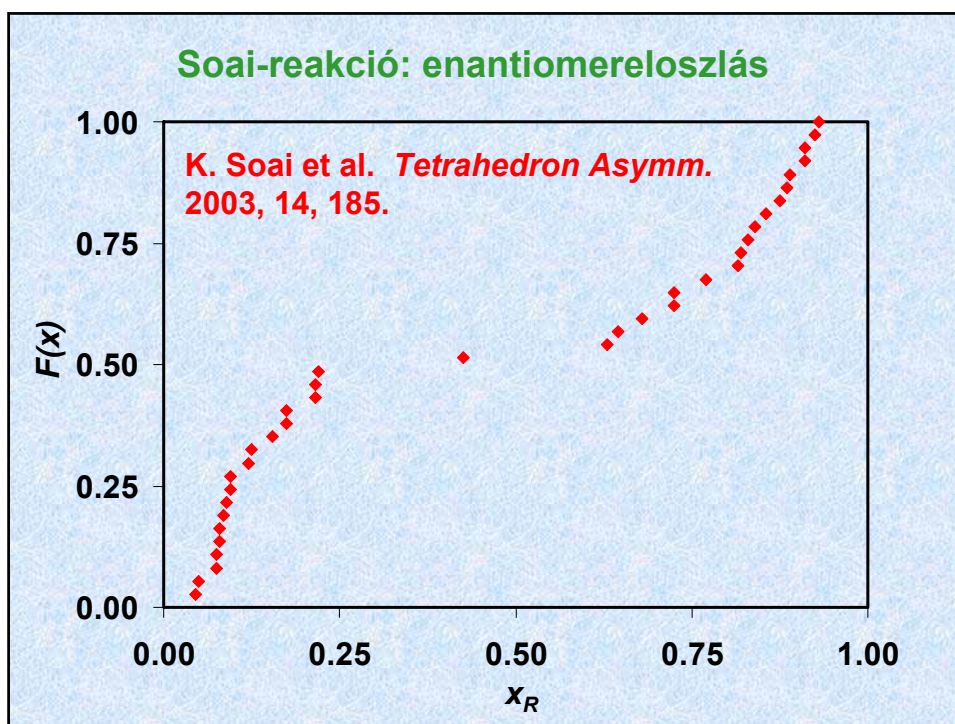
K. Soai et al. *Tetrahedron Asymm.* 2003, 14, 185.

K. Soai et al. / *Tetrahedron: Asymmetry* 14 (2003) 185-188

37 azonos kísérlet

K. Soai et al. *Tetrahedron Asymm.* 2003, 14, 185.

Determinisztikus kinetika

$$\frac{d\mathbf{c}}{dt} = f(\mathbf{c})$$

$\mathbf{c}$: a rendszerben előforduló összes anyagfajta koncentrációját tartalmazó vektor, az idő függvénye

Egyértelműen meghatározott kiindulási állapot

Egyértelműen meghatározott állapot bármely időpillanatban

Reprodukálhatatlanság:

lényeges, de nem kellő mértékben szabályozott külső tényezők ingadozásának hatására, a kísérletező számára *látszólag* azonos körülmények között mért különböző eredmények

Sztochasztikus jelleg:

természeti törvény(ek) következményeként *pontosan* azonos körülmények között különböző eredmények

letters to nature

Experimental detection of α -particles from the radioactive decay of natural bismuth

Pierre de Marcillac, Noël Coron, Gérard Dambier, Jacques Leblanc
& Jean-Pierre Moalic

*Institut d'Astrophysique Spatiale, CNRS & Université Paris Sud, UMR 8617,
Bât. 121, 91405 Orsay Cedex, France*

^{209}Bi

Nature, 2003, 422, 876.

$$t_{1/2} = 1,9 \times 10^{19} \text{ év}$$

$$\lambda = 1,2 \times 10^{-27} \text{ s}^{-1}$$

Determinisztikus leírás

$$\frac{dn_{\text{Bi}}}{dt} = -\lambda n_{\text{Bi}}$$

Elsőrendű reakció

kezdeti állapot: N db bizmutmag

$$n_{\text{Bi}} = N e^{-\lambda t}$$

Sztochasztikus leírás

1 kiszemelt bizmutmag t idő után

még nem bomlott el: $e^{-\lambda t}$

elbomlott: $1 - e^{-\lambda t}$ *exponenciális eloszlás*

N db bizmutmag közül t idő után

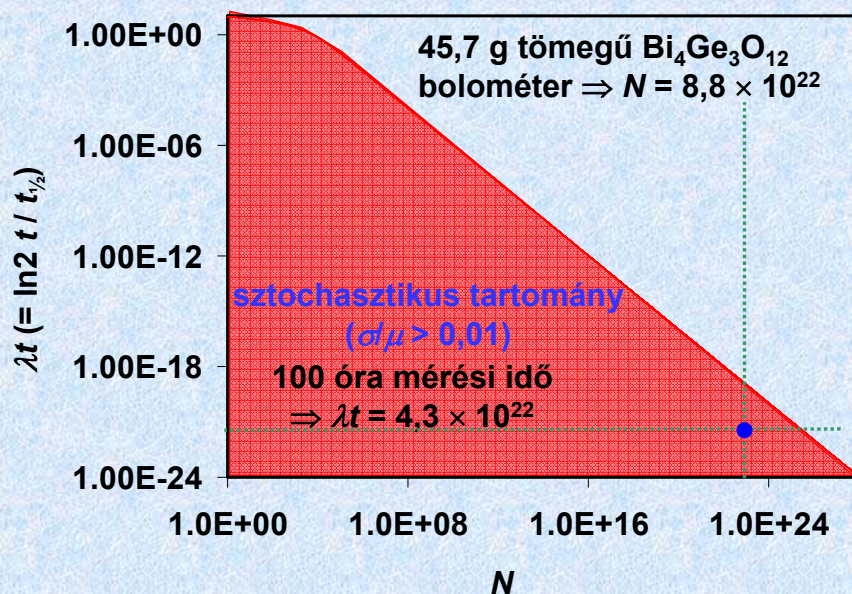
pontosan m bomlott el: $\binom{N}{m} (1 - e^{-\lambda t})^m (e^{-\lambda t})^{N-m}$

binomiális eloszlás

Várható érték: $\mu = N(1 - e^{-\lambda t})$

Szórás: $\sigma = \sqrt{N(1 - e^{-\lambda t})e^{-\lambda t}}$

Elsőrendű modell sztochasztikus tartománya

Egy egyszerű királis autokatalitikus modell

$$v_1 = k_u[A]$$

$$\frac{d[A]}{dt} = -k_u[A] - k_c[A]([B_R] + [B_S])$$

$$v_2 = k_c[A][B_R]$$

$$\frac{d[B_R]}{dt} = 0,5k_u[A] + k_c[A][B_R]$$

$$v_3 = k_c[A][B_S]$$

$$\frac{d[B_S]}{dt} = 0,5k_u[A] + k_c[A][B_S]$$

analitikusan megoldható

Egy egyszerű királis autokatalitikus modell

$$v_1 = k_u[A]$$

$$v_2 = k_c[A][B_R]$$

$$\lambda = k_u + k_c[A]_0 + k_c[B_R]_0 + k_c[B_S]_0$$

$$v_3 = k_c[A][B_S]$$

$$[B_R] = \lambda \left(\frac{k_u}{2k_c} + [B_R]_0 \right) \frac{1}{\lambda - k_c[A]_0 + k_c[A]_0 e^{-\lambda t}} - \frac{k_u}{2k_c}$$

analitikusan megoldható

$$k_u = 10^{-15} \text{ s}^{-1} \quad k_c = 10^8 \text{ M}^{-1}\text{s}^{-1} \quad V = 10 \text{ cm}^3$$

kezdeti állapot:

$$[A]_0 = 0,200 \text{ M}$$

$$[B_R]_0 = 0$$

$$[B_S]_0 = 0$$

1 molekula átalakulása
után:

$$[A]_0 = 0,200 \text{ M}$$

$$[B_R]_0 = 1,66 \times 10^{-22} \text{ M}$$

$$[B_S]_0 = 0$$

végállapot:

$$[B_R]_\infty = 0,100 \text{ M}$$

$$[B_S]_\infty = 0,100 \text{ M}$$

végállapot:

$$[B_R]_\infty = 0,1943 \text{ M}$$

$$[B_S]_\infty = 0,0057 \text{ M}$$

Sztochasztikus kinetika

P. Érdi and J. Tóth

Mathematical models of chemical reactions

Theory and applications of deterministic and
stochastic models

Manchester University Press, 1989.

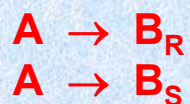
Tóth János, Érdi Péter

A formális reakciókinetika modelljei, problémái és
alkalmazásai

A kémia legújabb eredményei 227-350. oldal

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978.

Sztochasztikus kinetika

diszkrét állapot - folytonos idő

n : az A molekulák száma reakció előtt

(r,s) állapot: pontosan r darab B_R és s darab B_S molekula van jelen, $(n - r - s)$ darab A molekula maradt

$P(r,s,t)$: annak a valószínűsége, hogy a rendszer t időpillanatban éppen az (r,s) állapotban van

$$\frac{dP(r,s,t)}{dt} = -(\kappa_u + \kappa_c r + \kappa_c s)(n - r - s)P(r,s,t) +$$

$$+ \{\kappa_u / 2 + \kappa_c (r - 1)\}(n - r - s + 1)P(r - 1, s, t) +$$

$$+ \{\kappa_u / 2 + \kappa_c (s - 1)\}(n - r - s + 1)P(r, s - 1, t)$$

Lineáris, elsőrendű, homogén, állandó együtthatós differenciálegyenlet-rendszer

$$\frac{d\underline{P}(t)}{dt} = \underline{M} \times \underline{P}(t) \Rightarrow \underline{P}(t) = \underline{P}(0)\exp(\underline{M} \times t)$$

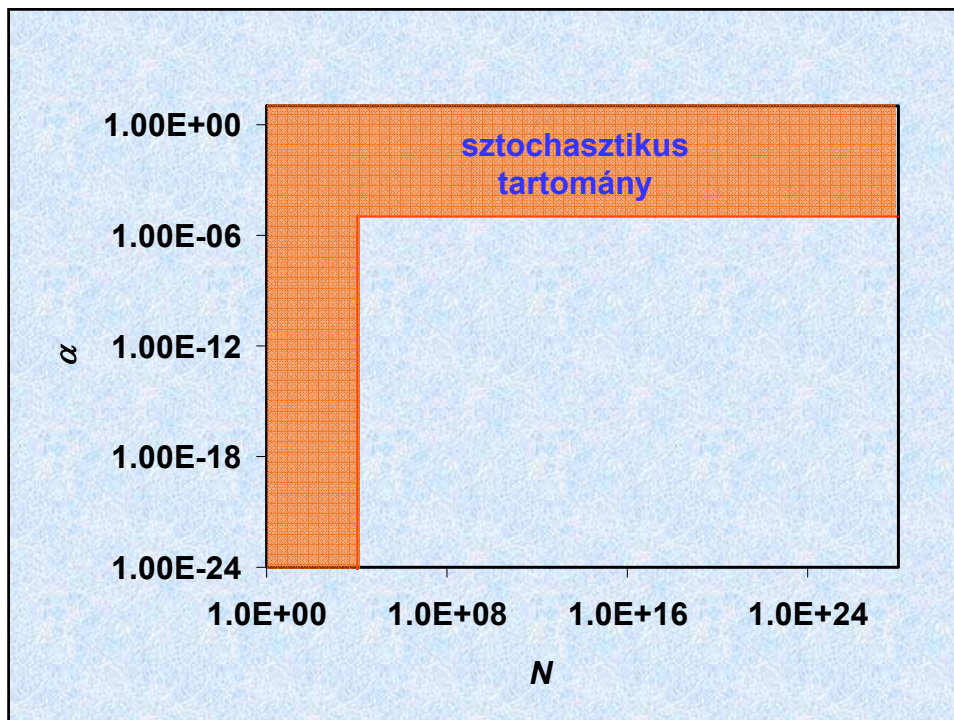
az állapotok száma:

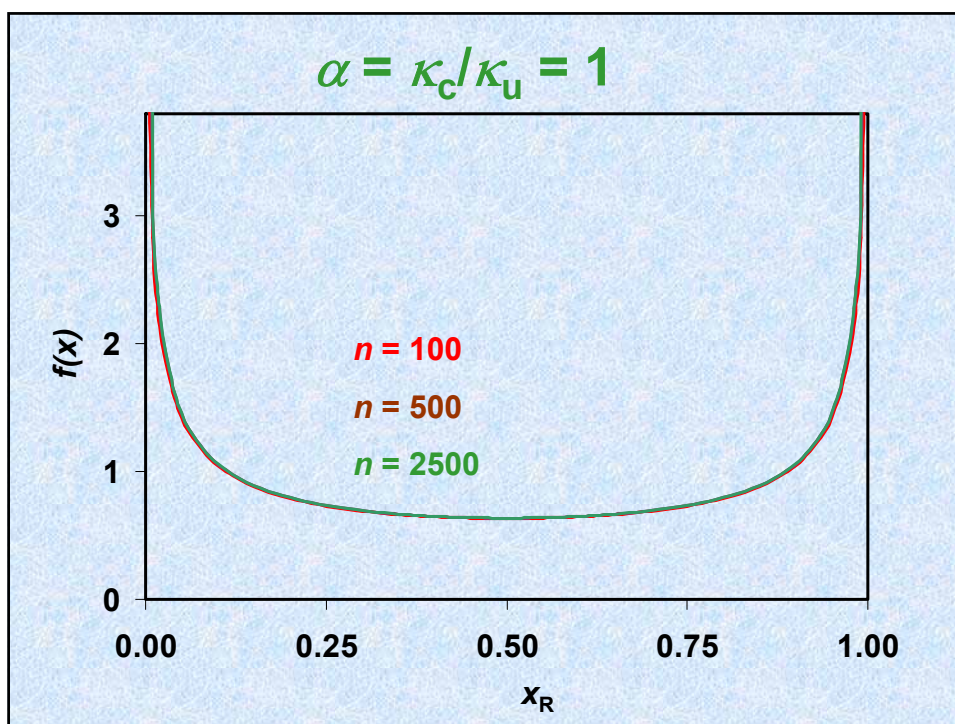
$$M = \frac{(n+1)(n+2)}{2}$$

rendezőfüggvény:

$$f(r,s) = \frac{(r+s)(r+s+1)}{2} + r + 1$$

$Q(r,s)$: annak a valószínűsége, hogy a rendszer a reakció során bármikor áthalad az (r,s) állapoton

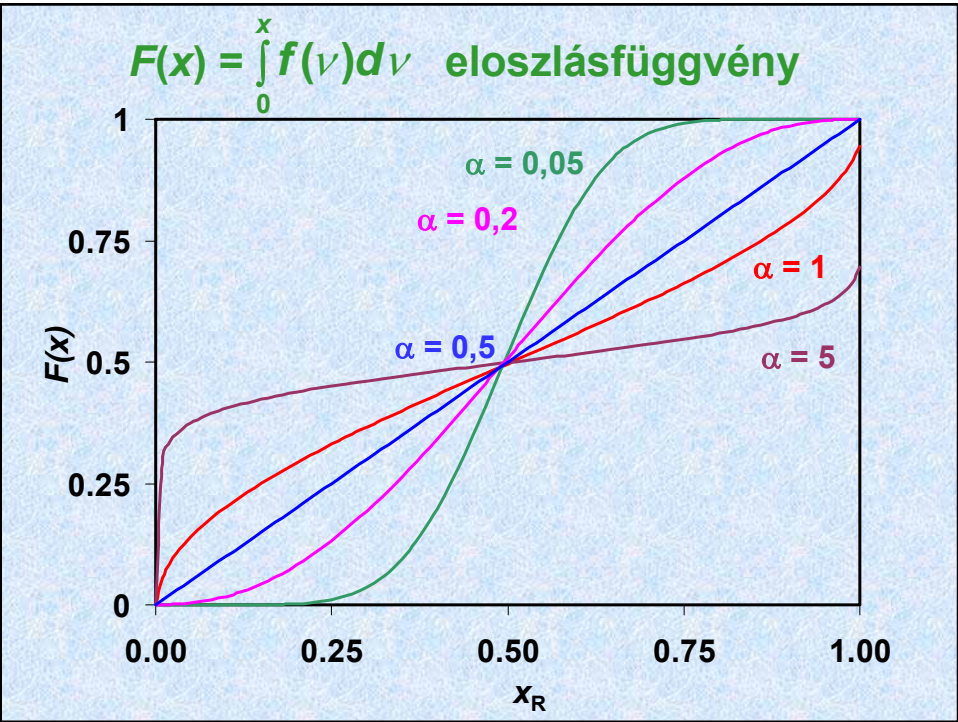
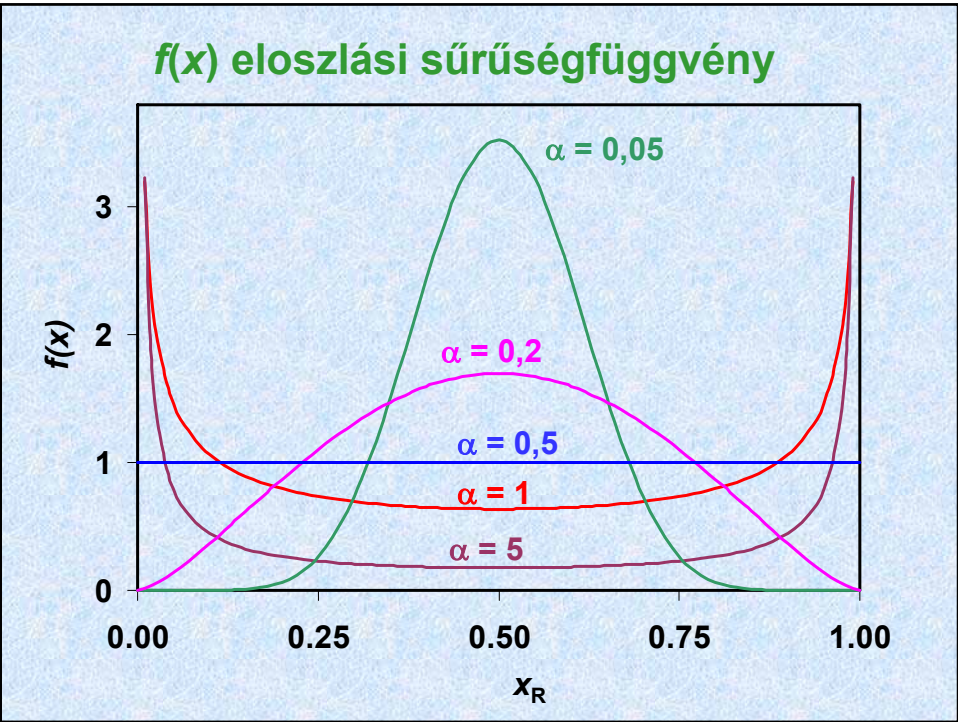
Elsőrendű autokatalízis

Diszkrét-folytonos átmenet nagyon nagy
részecskeszámra:

$$f(x_R) = \lim_{n \rightarrow \infty, x_r = r/n} nQ(r, \delta) = \frac{\Gamma\left(\frac{1}{\alpha}\right)}{\Gamma\left(\frac{1}{2\alpha}\right)\Gamma\left(\frac{1}{2\alpha}\right)} x_R^{(1/2\alpha)-1} (1-x_R)^{(1/2\alpha)-1}$$

Béta-eloszlás

Lente, G. J. Phys. Chem. A, 2004, 108, 9475.

Magasabb rendű autokatalízis

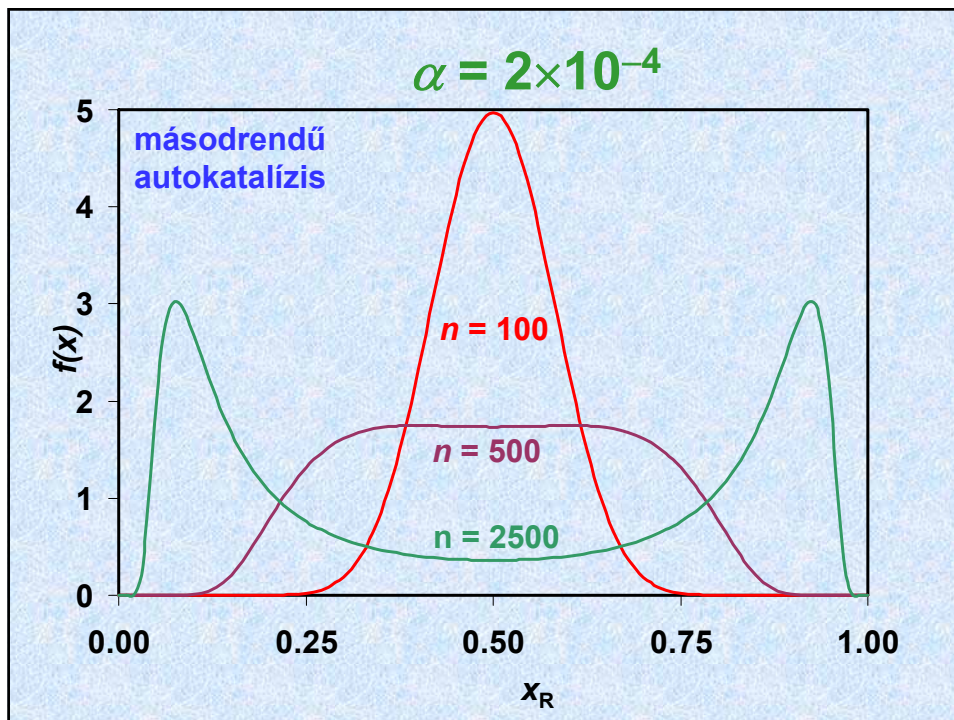
$$v_1 = 0,5\kappa_u a + \kappa_c a r^\xi$$

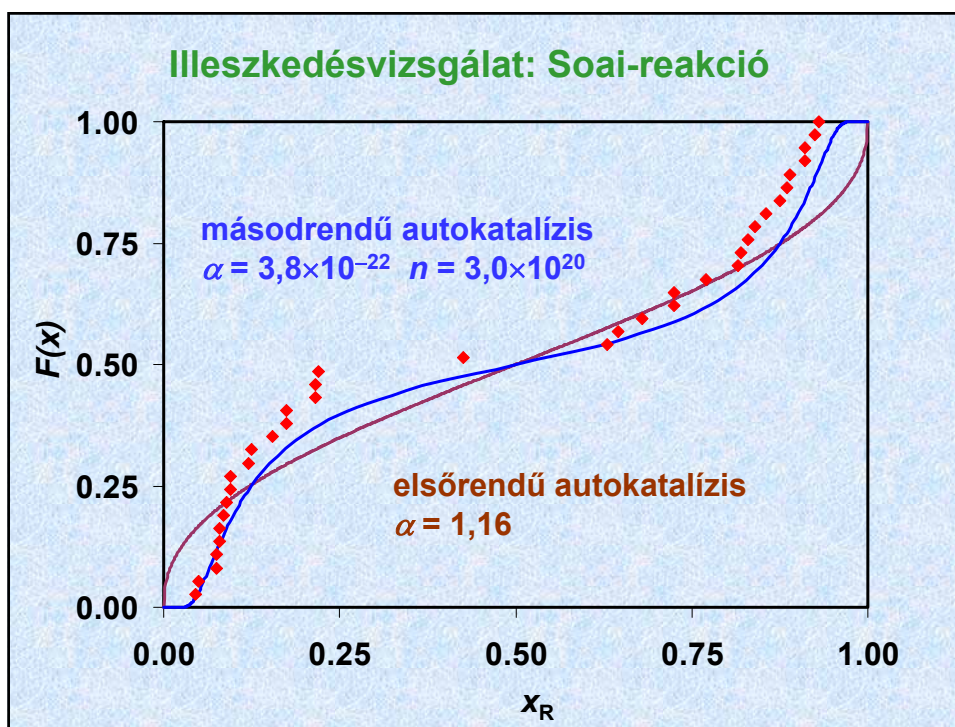
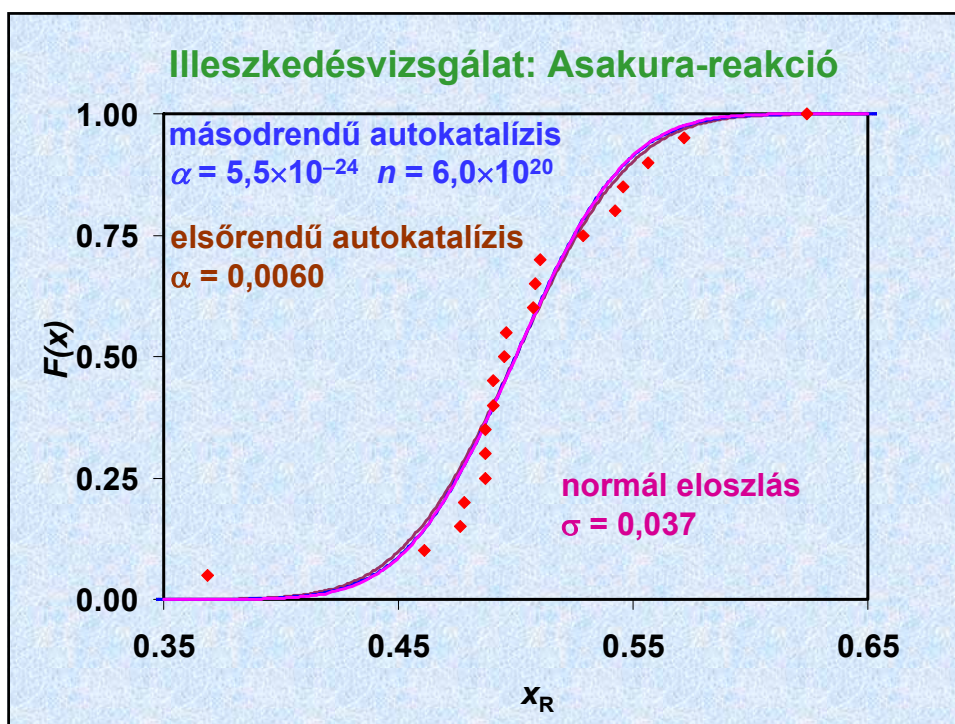
$$v_2 = 0,5\kappa_u a + \kappa_c a s^\xi$$

$$\alpha = \kappa_c / \kappa_u = 1$$

ahol $\xi > 1$

A Frank-modell

VOL. 11 (1953)

BIOCHIMICA ET BIOPHYSICA ACTA

ON SPONTANEOUS ASYMMETRIC SYNTHESIS

by

F. C. FRANK

The H. H. Wills Physical Laboratory, University of Bristol (England)

I am informed by my colleague Professor W. MOORE that there is still widely believed to be a problem of explaining the original "asymmetric synthesis" giving rise to the general optical activity of the chemical substances of living matter. I have long supposed that this was no problem on the basis of a supposition that the initial production of life is a rare event. We may take as the defining property of a living entity the ability to reproduce its own kind. Omitting such simple entities as flames, which

F. C. Frank, *Biochim. Biophys. Acta* 1953, 11, 459.

A Frank-modell

A: nem királis molekula

B_R és **B_S**: királis tükörképi molekulapár

C: nem királis bomlástermék

reakcióindítás:

királis autokatalízis:

kölcsönös antagonizmus:

Az enantiomerfelesleg definíciója

	hagyományos	módosított
determinisztikus	$ee = \frac{[B_R] - [B_S]}{[B_R] + [B_S]}$	$E = \frac{[B_R] - [B_S]}{[A]_0}$
sztochasztikus (várható érték)	$ee = \sum_{i=1}^n ee_i P_i$	$E = \sum_{i=1}^n E_i P_i$

Zárt rendszer – számolás

differenciálegyenlet-rendszer

$$\frac{dP(a, r, s, t)}{dt} =$$

$$= -\{2ak_u + ark_c + ask_c + rsk_d\}P(a, r, s, t) +$$

$$+ \{(a+1)k_u + (a+1)(r-1)k_c\}P(a+1, r-1, s, t) +$$

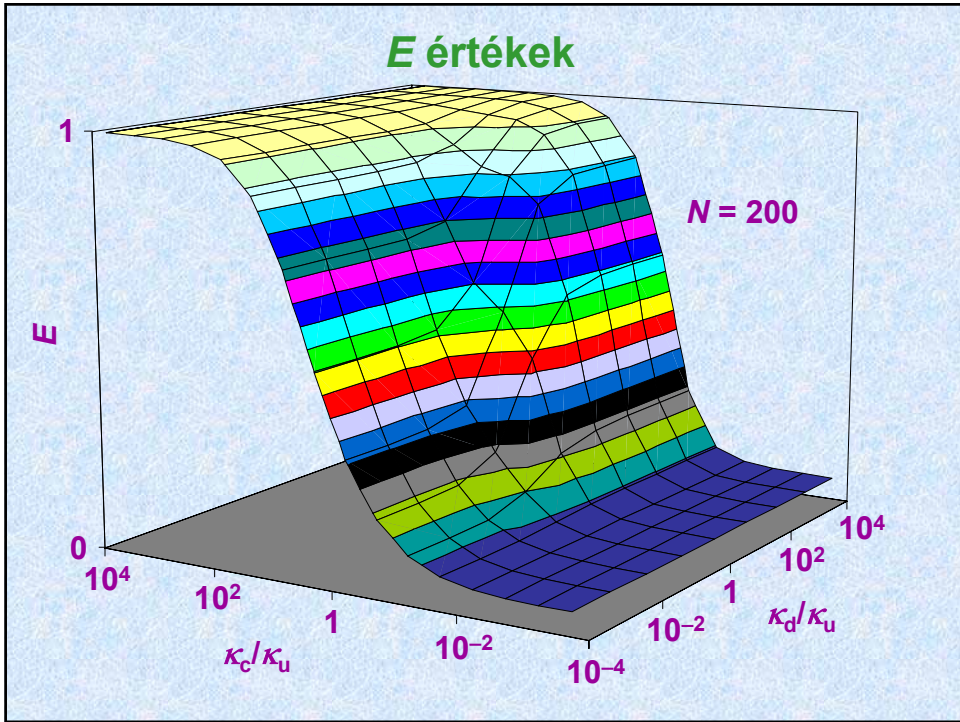
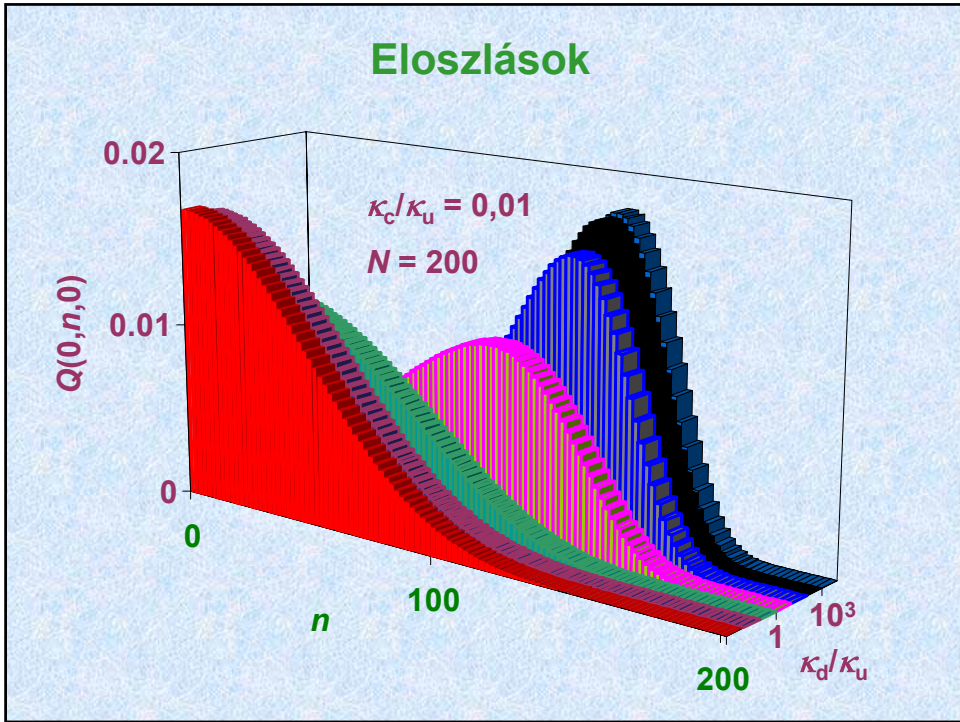
$$+ \{(a+1)k_u + (a+1)(s-1)k_c\}P(a, r, s-1, t) +$$

$$+ \{(r+1)(s-1)k_d\}P(a, r+1, s+1, t)$$

$$ee(t = \infty) = 1$$

$$E(t = \infty) \leq 1$$

Végállapot: csak C és B_R vagy B_S

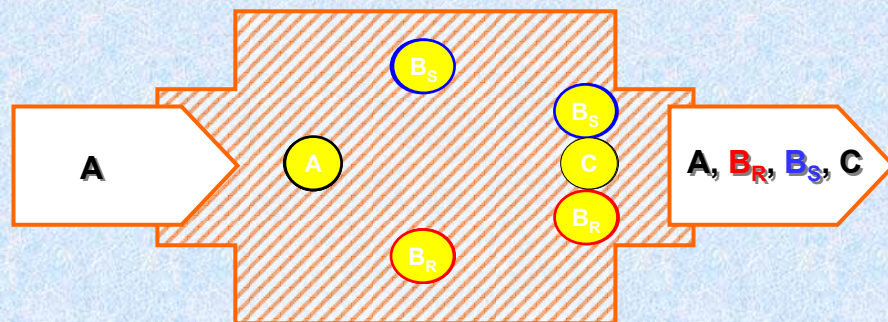
Átfolyásos rendszer (CSTR)

A-t betápláljuk, A, B, C keverékét elvezetjük

$$E \leq ee \leq 1$$

Állandó részecskeszám

Átfolyási reakció: B_R , B_S vagy C cseréje A-ra (κ_f)

Átfolyásos rendszer – *stacionárius állapot*

az egyes állapotok valószínűsége független az időtől,
a *stacionárius állapot* független a kezdeti feltételektől

Algebrai egyenletrendszer: nn lineáris egyenlet

$$0 = -\{2a\kappa_u + ark_c + ask_c + rsk_d + (N - a)\kappa_f\}P(a, r, s) +$$

$$+ \{(a + 1)\kappa_u + (a + 1)(r - 1)\kappa_c\}P(a + 1, r - 1, s) + \quad \underline{0 = M \times P_\infty}$$

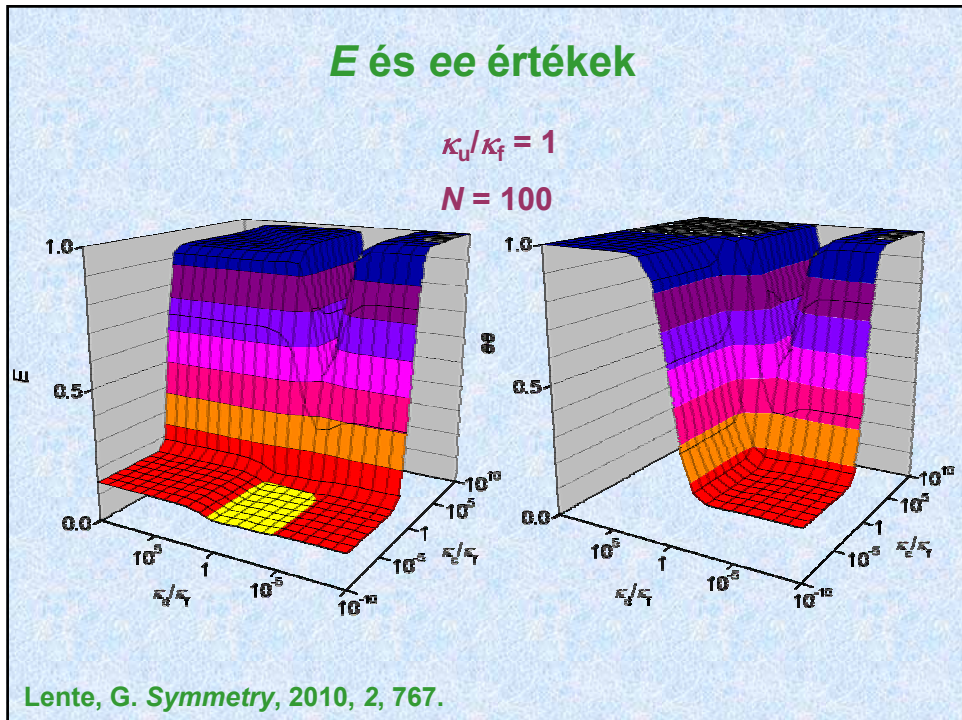
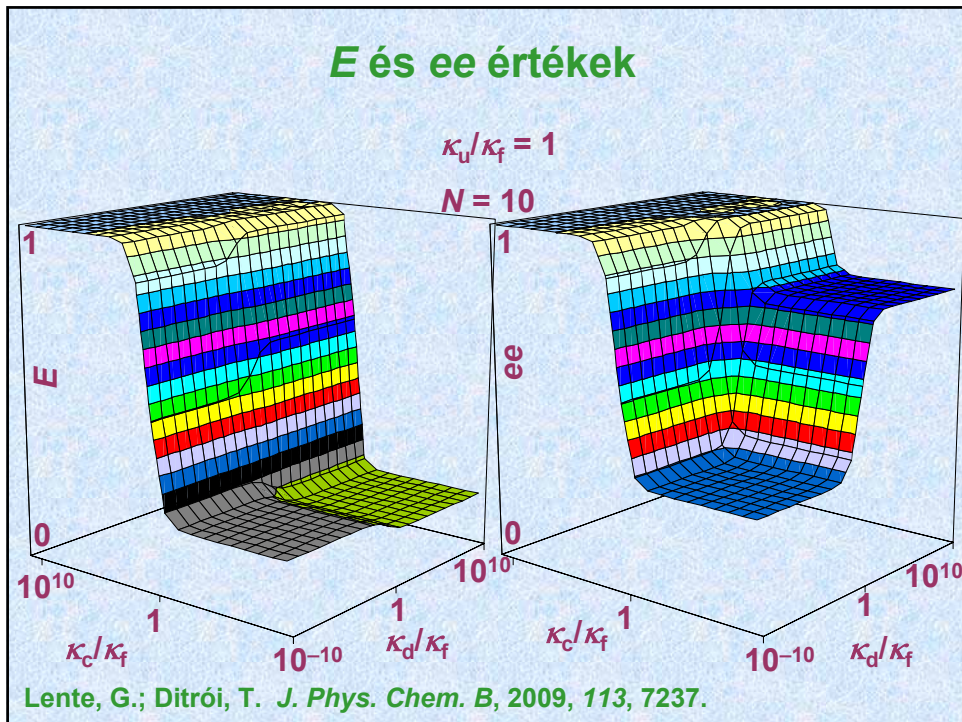
$$+ \{(a + 1)\kappa_u + (a + 1)(s - 1)\kappa_c\}P(a, r, s - 1) + \quad \text{Állapotok száma:}$$

$$+ \{(r + 1)(s - 1)\kappa_d\}P(a, r + 1, s + 1, t) + \quad nn = \binom{N+3}{3} = \frac{(N+3)(N+2)(N+1)}{6}$$

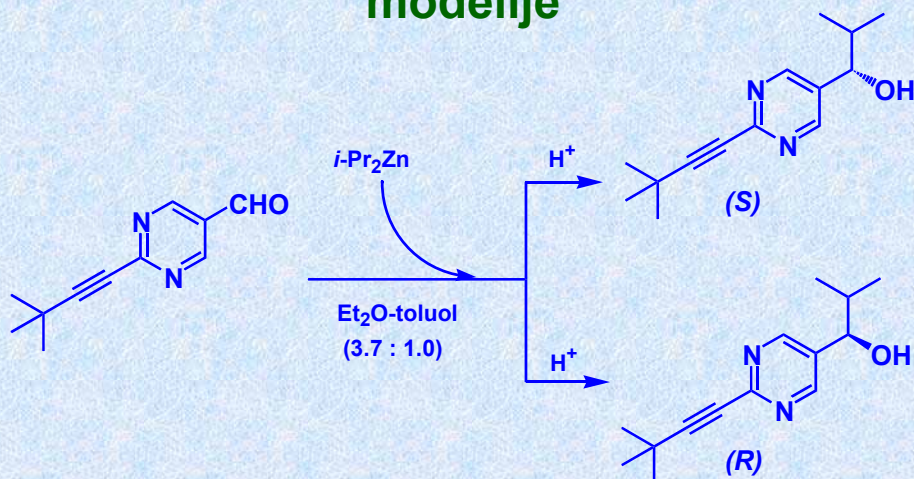
$$+ (r + 1)\kappa_f P(a - 1, r + 1, s) + \quad \text{Rendezőfüggvény:}$$

$$+ (s + 1)\kappa_f P(a - 1, r, s + 1) + \quad f(a, r, s) = \frac{a^3}{6} + \frac{aN(a+N)}{2} - a^2 + 2aN + \frac{11a}{6} +$$

$$+ (N - a - r - a + 1)\kappa_f P(a - 1, r, s) \quad + \frac{r^2}{2} + r(N - a) + \frac{3r}{2} + s + 1$$

A Soai-reakció sztochasztikus modellje

A Soai-reakció kinetikai modellje

Reaction		Reaction	
1 $c + z \rightarrow \text{czr}$	$k_1 \cdot c \cdot z$	9 $\text{dr2} + c \rightarrow \text{tr2}$	$k_3 \cdot \text{dr2} \cdot c$
2 $c + z \rightarrow \text{czs}$	$k_1 \cdot c \cdot z$	10 $\text{tr2} \rightarrow \text{dr2} + c$	$k_{3b} \cdot \text{tr2}$
3 $\text{czr} + \text{czr} \rightarrow \text{dr2}$	$2k_2 \cdot (\text{czr})^2$	11 $\text{ds2} + c \rightarrow \text{ts2}$	$k_3 \cdot \text{ds2} \cdot c$
4 $\text{dr2} \rightarrow 2 \text{czr}$	$k_{2b} \cdot \text{dr2}$	12 $\text{ts2} \rightarrow \text{ds2} + c$	$k_{3b} \cdot \text{ts2}$
5 $\text{czs} + \text{czs} \rightarrow \text{ds2}$	$2k_2 \cdot (\text{czs})^2$	13 $\text{drs} + c \rightarrow \text{trs}$	$k_3 \cdot \text{drs} \cdot c$
6 $\text{ds2} \rightarrow 2 \text{czs}$	$k_{2b} \cdot \text{ds2}$	14 $\text{trs} \rightarrow \text{drs} + c$	$k_{3b} \cdot \text{trs}$
7 $\text{czr} + \text{czs} \rightarrow \text{drs}$	$\alpha \cdot k_2 \cdot \text{czs} \cdot \text{czr}$	15 $\text{tr2} + z \rightarrow \text{dr2} + \text{czr}$	$k_4 \cdot \text{tr2} \cdot z$
8 $\text{drs} \rightarrow \text{czr} + \text{czs}$	$k_{2b} \cdot \text{drs}$	16 $\text{ts2} + z \rightarrow \text{ds2} + \text{czs}$	$k_4 \cdot \text{ts2} \cdot z$
		17 $\text{trs} + z \rightarrow \text{drs} + \text{czr}$	$k_4 \cdot \text{trs} \cdot z$
		18 $\text{trs} + z \rightarrow \text{drs} + \text{czs}$	$k_4 \cdot \text{trs} \cdot z$

T. Buhse *Tetrahedron Asymm.* 2003, 14, 1055.

Az állapotok száma

Anyagmegmaradás:

$$c_0 = c + czr + czs + 2 \cdot (dr2 + ds2 + drs) + 3 \cdot (tr2 + ts2 + trs)$$

$$z_0 = z + czr + czs + 2 \cdot (dr2 + ds2 + drs + tr2 + ts2 + trs)$$

Az állapotok száma:

Ezen egyenletrendszer megoldásainak száma (minden ismeretlen nemnegatív egész szám)

Az állapotok száma

$n = c_0 = z_0$	M	$n = c_0 = z_0$	M
8	555	100	2269076292
9	915	200	$\sim 4,17 \times 10^{11}$
10	1461	1000	$\sim 1,23 \times 10^{17}$

Ha n osztható 6 - tal :

$$M(n) = \frac{1}{216 \cdot 8!} n^8 + \frac{1}{3 \cdot 8!} n^7 + \frac{1085}{108 \cdot 8!} n^6 + \frac{329}{2 \cdot 8!} n^5 + \frac{42868}{27 \cdot 8!} n^4 + \frac{27454}{3 \cdot 8!} n^3 + \frac{91220}{3 \cdot 8!} n^2 + \frac{53328}{8!} n + 1$$

8	555	100	2269076292
9	915	200	$\sim 4,17 \times 10^{11}$
10	1461	1000	$\sim 1,23 \times 10^{17}$

Az állapotok száma

$n = c_0 = z_0$	M		$n = c_0 = z_0$	M
0	1		11	2268
1	3		12	3439
2	9		13	5097
3	22		14	7413
4	48		15	10592
5	96		20	50967
6	182		25	188082
7	324		50	16388559
8	555		100	2269076292
9	915		200	$\sim 4,17 \times 10^{11}$
10	1461		1000	$\sim 1,23 \times 10^{17}$

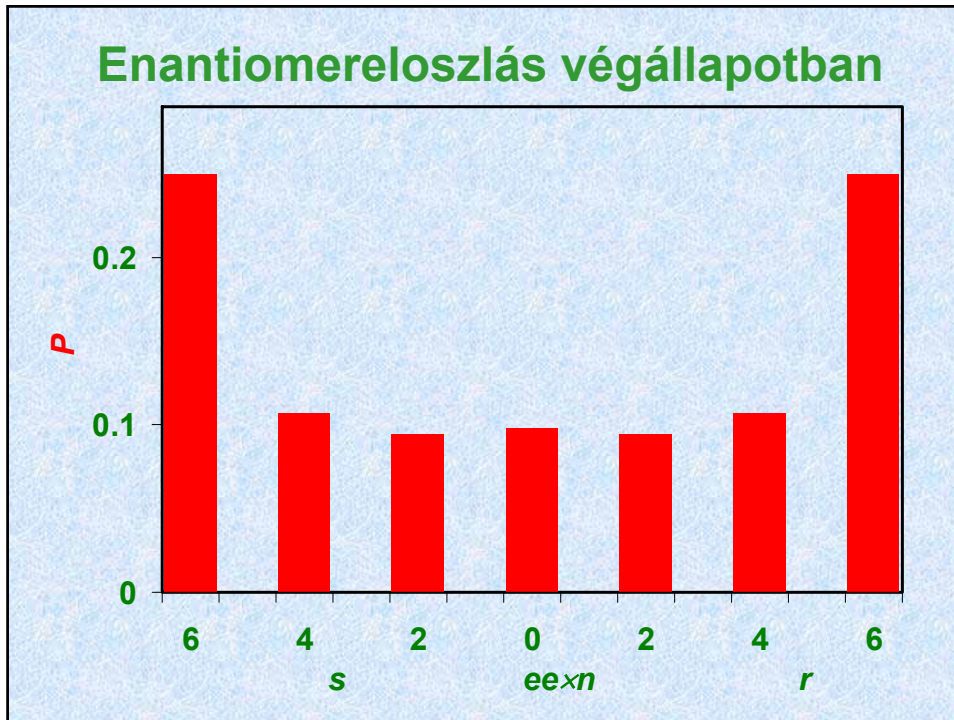
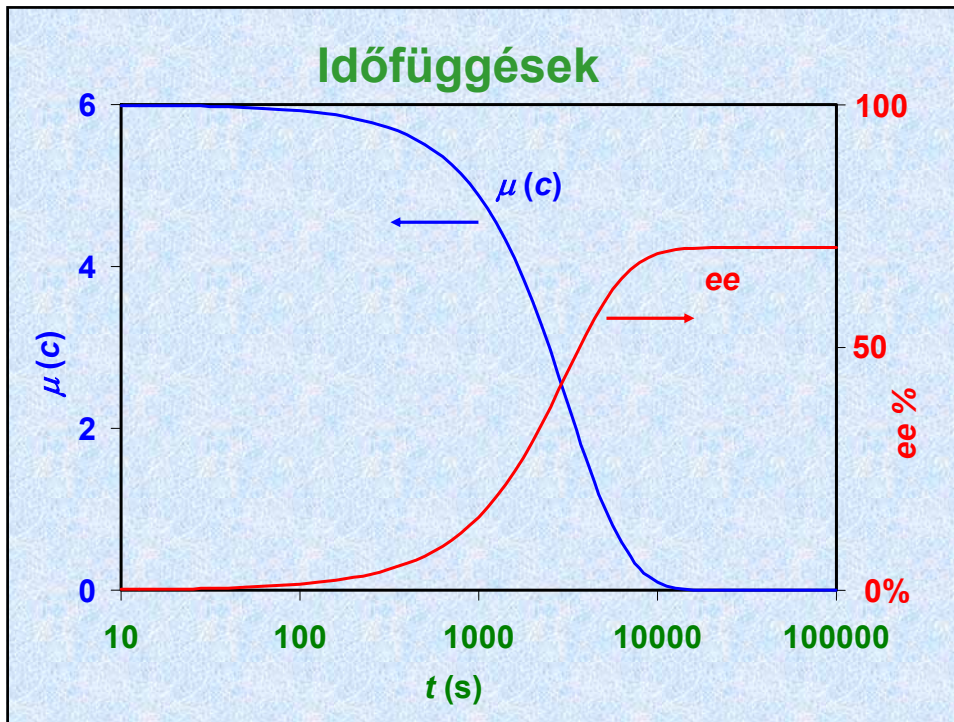
Rendezőfüggvény

„Nyers erő”:

az értelmezési tartomány és az értékkészlet teljes felsorolása (182 állapot)

Mátrixformalizmus:

teljes megoldás mátrixexponenciális függvénnyel

Gyorsító trükk

Új változó:

$$mr = czr + 2dr2 \quad (\text{hasonlóan } ms = czs + 2ds2)$$

$$dr2 = \frac{\sum_{i=1}^{[m_r/2]} i \left(\frac{k_2 N_A V}{k_{2b}} \right)^i \frac{m_r!}{i!(m_r - 2i)!2^i}}{1 + \sum_{i=1}^{[m_r/2]} \left(\frac{k_2 N_A V}{k_{2b}} \right)^i \frac{m_r!}{i!(m_r - 2i)!2^i}} \quad \text{czr} = mr - 2dr2$$

Stochastic Approach to Chemical Kinetics
 Author(s): Donald A. McQuarrie
 Source: *Journal of Applied Probability*, Vol. 4, No. 3 (Dec., 1967), pp. 413-478
 Published by: Applied Probability Trust
 Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/3212214>

$$K(\alpha - 2\gamma) \frac{{}_1F_1(-\frac{1}{2}\alpha - \gamma + 1; \frac{3}{2}; -\frac{1}{2}K)}{{}_1F_1(-\frac{1}{2}\alpha - \gamma; \frac{1}{2}; -\frac{1}{2}K)}, \quad \alpha \text{ even}$$

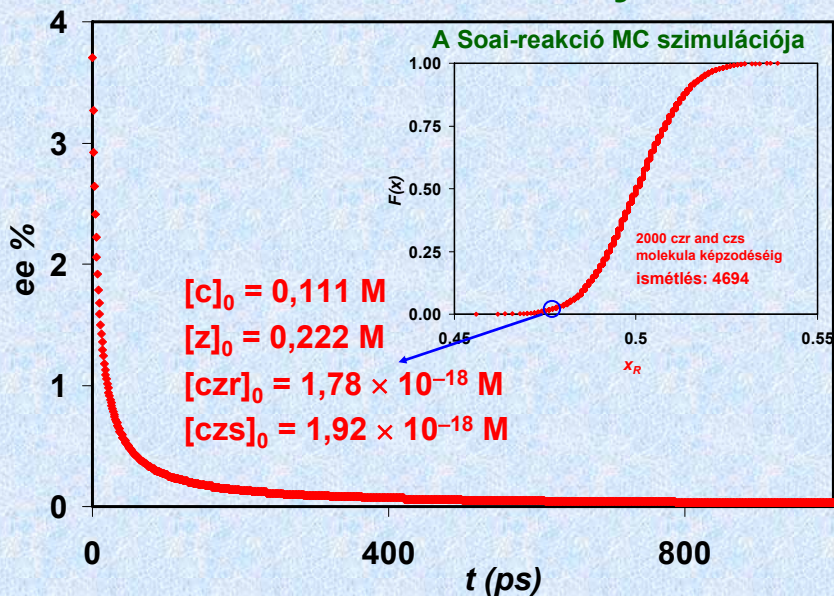
$$\frac{1}{2}K(\alpha - 1 + 2\gamma) \frac{{}_1F_1[-\frac{1}{2}(\alpha - 1) - \gamma + 1; \frac{3}{2}; -\frac{1}{2}K]}{{}_1F_1[-\frac{1}{2}(\alpha - 1) - \gamma; \frac{3}{2}; -\frac{1}{2}K]}, \quad \alpha \text{ odd}$$

Determinisztikus folytatás

- Determinisztikus differenciálegyenlet-rendszer
- A kezdeti érték az MC szimuláció végeredménye
- **Nem jósol kimutatható enantiomerfelesleget makroszkopikus nagyságú anyagmennyiségekre!!!**
- Ez a következtetés nem változik, ha bármely paraméter 2-3 nagyságrenddel változik

Determinisztikus folytatás

Összefoglalás

- **Sztochasztikus kinetika: ritka, de esetenként feltétlenül szükséges a kémiában**
- **A biológiai kiralitás kialakulásában a királis autokatalízis szerepe**
- **Kísérletileg mért és elméletileg levezettet eloszlások összehasonlításának jelentősége**